

Логвиненко М.Ю.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОВЦІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ ТА ЇХНЕ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей комунікативної поведінки індивіда під час реалізації ним різних соціальних ролей. Шляхом обґрунтування поняття соціальної ролі та соціального статусу, подано розподіл найчастотніших соціальних ролей, виконуваних індивідом в офіційній та неофіційній ситуаціях спілкування. На підставах розгляду типових комунікативних ситуацій узагальнено мовні й позамовні засоби, що маркують зміну мовцем його соціальних ролей. Виявлено особливості відтворення в українському перекладі мовних засобів, які визначають зміну мовцем його соціальної ролі, та систематизовано труднощі, пов'язані з таким перекладом.

Ключові слова: комунікативна поведінка, вербальні й невербальні засоби, соціальна роль, мовці.

Lohvynenko Myroslava
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

SOCIO-CULTURAL FEATURES OF SPEAKERS' COMMUNICATIVE BEHAVIOR IN DIFFERENT SOCIAL ROLES AND THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN

Summary. The article is a study of the features of the individual's communicative behavior, when implementing different social roles. By analyzing the concept of the social role and status, author puts forward the classification of the most frequent social roles represented by an individual in formal and informal communication situations (that of a father, lecturer, friend, colleague, employer, employee, consultant). The work is based on the number of studied and investigated dialogical fragments, where one character appears in different social roles and uses various language means. Having considered typical communicative situations, the author also singles out linguistic and extra-linguistic means which mark the changes of speaker's social roles, namely: elevated, sarcastic, polite, sad, ironic, joyful, neutral, strict, humorous, angry, contemptuous, intrusive, friendly, confident and other tones as well as smile, frown and raised eyebrows, laugh, direct eye contact, pointing finger, pointing the hand etc. At the next stage of the analysis the author reveals the language means that mark the changes of the speaker's social roles as well as outlines the difficulties, connected with their translation into Ukrainian. Translation of the dialogical fragments was studied in order to find out types of rendition of the means that indicate realization of different social roles by the speaker. Non-verbal communication was also researched, aiming to find out correlation between the social role of the speaker and the means, used by the speaker, according to his social role. As a result, the paper presents the analysis of such means of translation as transliteration, transcription, antonymous, descriptive, and contextual tracing, literal types of translation as well as their dependence on the social role of the speaker. So the components of intercourse let communicative behavior of the individual to be comprehensively considered. Thereby, the results of the study, their representation in per cents, as well as examples of the communicative situations and their analysis, are represented in the following article.

Keywords: communicative behaviour, verbal communication, nonverbal communication, social role, sociolinguistics, language means.

Постановка проблеми. Сучасна соціолінгвістика є міждисциплінарною наукою, оскільки вона тісно пов'язана з психологією, соціологією, еколінгвістикою, демографією, етнографією та багатьма іншими. Тому дослідження специфіки соціальних ролей та комунікативної поведінки мовців набуває особливої актуальності. Поглиблений розгляд цього питання сприятиме коректному декодуванню комунікативних повідомлень та комунікативних цілей мовців, залежно від його соціального статусу і ролі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням комунікативних ситуацій та соціальних ролей, соціально обумовленістю мовлення, диференціацією національної мови відповідно до соціального статусу її носіїв та зв'язком мовної еволюції й темпу розвитку суспільства займалися такі вітчизняні та зарубіжні дослідни-

ки як Л.П. Крисін, Ю.Н. Караулов, І.Н. Горелов, Л.П. Буева, В.В. Виноградов, Е.Д. Поліванов та інші. Однак, не зважаючи на велику кількість досліджень за нашою темою, деякі її аспекти все ще залишаються маловивченими. Зокрема це стосується перекладацького аспекту комунікативних ситуацій, їх класифікації та застосованих мовних засобів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У ході аналізу робіт та публікацій, пов'язаних з темою нашої роботи, було виявлено відсутність практичних досліджень з перекладу комунікативних ситуацій за участю мовця при реалізації ним різних соціальних ролей на українську мову.

Мета статті. Метою цієї роботи є виявлення соціокультурних особливостей комунікативної поведінки мовців при реалізації різних соці-

альних ролей та дослідження їхнє відтворення в українському перекладі.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна ситуація, являючись одним з базових термінів соціолінгвістики, визначається як така сукупність форм існування мови, чи групи мов, що використовуються в межах певної території з метою задоволення їх комунікативних потреб [6, с. 18]. У комунікативній ситуації людина проявляє себе, виражаючи інтенції та досягаючи власних комунікативних цілей. Для задоволення мовних потреб комунікант повинен обирати мовні засоби та типи взаємодії, які він використовуватиме, співвідносячи свою діяльність із тим чи іншим мовним кодом.

При вирішенні комунікативних завдань важливого значення набувають поняття соціально-перцептивної, комунікативної компетентності та комунікативної толерантності, при цьому остання виражає здатність до сприйняття співрозмовників, сприймаючи їхні особливості та виражаючи свої [3, с. 5]. Вона може виражатись як в негативному, як байдужість, поблажливість, чи неможливість порозумітися, так і в позитивному сенсі, через критичний діалог та прагнення до розвитку, відкритість до діалогу тощо. Соціально-перцептивна компетентність проявляється в відчутті та розумінні станів людини в процесі спілкування та реалізується на мотиваційному, когнітивному, емоційному та операційно-діяльнісному рівнях та стосується емпатії, рефлексії, сенситивності тощо [5, с. 27]. Згадані вище складові комунікації допомагають більш детально та коректно аналізувати комунікативну поведінку та будувати продуктивніший діалог.

Комунікативну ситуацію складають адресат та адресант, стосунк між ними, комунікативна мета, засоби та місце спілкування. При зміні будь-якої з цих характеристик, міняється і ситуація. В процесі мовної комунікації людина намагається використовувати доступну та зрозумілу для співрозмовника лексику, обираючи тактику мовного спілкування, яка складається з мовних актів, намірів мовця, паузації, стилю тощо. До прикладу, при взаємодії підлеглого та керівника від першого очікується певна поведінка та стиль спілкування, що зумовлюється його субординативним становищем, а від другого – домінуючим. Це виражатиметься і у офіційному стилі спілкуванні, наявності пауз, відсутності перебивання співрозмовника, обов'язковості контакту, і у вербальній поведінці людей [1, с. 128].

Розглянувши та дослідивши роботи вітчизняних та зарубіжних лінгвістів за темами, пов'язаними зі стратегіями спілкування, комунікативними ситуаціям та соціальним ролями індивіду в процесі спілкування, ми здійснили аналіз тексту сценарію серіалу «Теорія брехні». Формуючи список комунікативних ситуацій для нашого дослідження, ми обирали такі, і яких безпосередню участь грав головний герой, адже саме його комунікативна поведінка підлягала аналізу. У кожній окремо розглянутій комунікативній ситуації, за офіційного та неофіційного спілкування, ми визначали загальну та конкретну соціальну роль мовця та мовні засоби, котрі дозволяли визначити відносини між комунікантами. Було визначено, що під час розглянутих

нами ситуацій герой перебуває із співрозмовником на рівних, у субординативній, ч домінуючій ролі. При цьому в офіційній ситуації спілкування зазвичай, у 73% випадків, у останній, а в неофіційній у 71% – на рівних. При відіграванні домінуючої соціальної ролі, персонаж є допитувачем (36,5%), керівником (33%), або лектором (3,5%), а будучи на рівних – другом та колегою (64%), або чужою людиною (6,5%). Такий розподіл соціальних ролей в межах комунікативної поведінки досліджуваного мовця пояснюється специфікою його роботи, яка по суті полягає у впливі на допитуваних задля отримання необхідної інформації та координації роботи найманих працівників. Перебуваючи в умовах неофіційного спілкування, не маючи потреби керувати, герой починає спілкуватись із співрозмовником на рівних.

Під час аналізу перекладу тексту на українську мову головна увага приділялась способам перекладу та частоті їх використання. Так, в офіційних ситуаціях спілкування серед найбільш поширених був зареєстрований спосіб контекстного перекладу – 54,6% від загальної кількості, дещо рідше застосовувалися транскрипція (11%), транслітерація (15,5%) та антонімічний переклад – 13% та ще рідше калькування – 6%. У неофіційному мовленні спостерігається подібна ситуація щодо вживання способів перекладу: 74,5% – контекстний переклад, 7,5% та 9% – транслітерація і транскрипція відповідно, 6% – антонімічний переклад та 3% – калькування. Отриманий результат можна пояснити, в першу чергою, необхідністю для перекладача адаптувати серіал, який демонструє побут іншої культури, до українського глядача, таким чином адаптуючи деякі визначення й поняття, а також обов'язковим підлаштуванням тривалості перекладу до вихідного часу оригіналу. Часте використання транскрипції та транслітерації слугує коректному перекладу імен та власних назв, які постійно зустрічались у тексті, натомість застосування антонімічного перекладу можна пояснити перебудовою речень з метою наближення їх структури до структури, близької українському глядачеві.

Серед прикладів використання різних способів перекладу можна навести такі: контекстний («If Sergeant Scott fit the profile – Якби й таким був наш сержант», «We should be seeing a lot of activity in her forehead. – Тоді у неї мали б рухатися м'язи лоба», антонімічний «Yeah, but he showed no deception leakage, right? – Але він не приховує правду?», «But there isn't any. – А вони завмерли», транслітерація «Sheila Lake – Шила Лейк», «Heidi – Гайді», транскрипція «Scott – Скотт», «Rebecca Metz – Ребеку Метц», калькування «Sergeant – Сержант», «image – іміджем».

Висновки і пропозиції. Виконане дослідження дозволяє констатувати, що в процесі комунікації соціальний статус мовця прямим чином впливає на добір мовних засобів і реалізації комунікативних стратегій під час комунікативної поведінки. При цьому під час аналізу зміни мовцем соціальних ролей необхідно звертати увагу на шляхи та способи їх реалізації і характерні для них риси вербальної і невербальної комунікації.

За результатами аналізу комунікативної поведінки головного героя серіалу «Теорія брехні», актуалізованої у різних ситуаціях, нами було ви-

окремлено такі його соціальні ролі: батько, керівник, друг та колега, найманий працівник. Нами також було розглянуто мовну поведінку героя залежно від ситуації спілкування, виявлено рівень його комунікативної толерантності, соціально-перцептивної компетентності, рівень ораторської майстерності мовця, характерні йому невербальні засоби спілкування та стилістичні фігури.

Серед способів перекладу найбільш поширеними є: контекстний переклад, що зумовлено необхідною для перекладача умовою змінювати тривалість перекладу відповідно до рухів губ героїв

на екрані та підлаштування під реалії культури адресанта, транскрипція та транслітерація, що природно для тексту, в якому часто можна зустріти імена і власні назви та антонімічний переклад, який дозволяє перекладачеві робити текст простішим та легшим для сприйняття реципієнтом.

Виконане дослідження відкриває нові перспективи подальшого вивчення перекладу різних англomовних комунікативних ситуацій, зокрема поведінки різних психотипів мовців у нестереотипних ситуаціях при зміні ними соціальних ролей.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ, 2004. 342 с. С. 26–135, 191–195.
2. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики. *Мовні і концептуальні картини світу*. № 10. Київ, 2004. С. 11–16.
3. Бойко В. В. Коммуникативная толерантность: методическое пособие. СПб. : МАПО, 1998. 23 с.
4. Захаров В. П. Корпусная лингвистика : учеб.-метод. пособ. СПб. : РОПИ С.-Петербургского ун-та, 2005. 48 с.
5. Иванова И. А. Сущность и структура социально-перцептивных способностей. *Вестник СевКавГТУ «Гуманитарные науки»*. 2004. № 1. С. 25–37.
6. Кочерган М. П. Мовна ситуація і мовна політика в Україні. *Журнал Світогляд*. 2008. № 2. С. 18–23.
7. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. 2-ге вид. Київ, 1999. 367 с.
8. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
9. Швейцер А. Д. Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы. Москва : Либроком, 2018. 176 с.

References:

1. Batsevych F. S. (2004). *Osnovy komuikativnoi lingvistiky* [Basics of communicative linguistics]. Kyiv: Akademiya, pp. 26–135, 191–195. (in Ukrainian)
2. Belova A. D. (2004). *Komunikativni srtategii i taktuku* [Communicative strategies and tactics]. *Movni ta konceptualni kartyny svitu*, vol. 10, pp. 11–16.
3. Boiko V. V. (1998). *Kommunikativnaya tolerantnost'* [Communicative tolerance]: methodological manual. Saint Petersburg: MAPO. (in Russian)
4. Ivanova I. A. (2004). *Sushnost' i struktura socialno-perceptivnuh sposobnostei* [Entity and structure of the social and perceptual abilities]. *VestnikSevKavGTU «Humanitarian sciences»*, vol. 1, pp. 25–37.
5. Kochergan M. P. (2008). *Movna sutyaciya i movna polituka v Ukrayini* [Language situation and language policy in Ukraine]. *Svitogliad magazine*, vol. 2, pp. 18–23.
6. Pohepcov G. G. (1999). *Teoriya komunikacii* [Theory of communication]. 2-nd edition. Kyiv. (in Ukrainian)
7. Semeniuk O. A., Parashchuk V. U. *Osnovy teorii movnoi komuniakacii* [Basics of the theory of language communication]: methodological manual. Kyiv: Akademiya. (in Ukrainian)
8. Shveicer A. D. (2018). *Sovremennaya sociolingvistika. Teoriya, problemu, metody* [Modern sociolinguistics. Theory, problems, methods]. Moscow: Librocom. (in Russian)
9. Zakharov V. P. (2005). *Korpusnaya lingvistika* [Corpus linguistics]: learning and methological manual. Saint Petersburg: ROPI Saint Petersburg University. (in Russian)